

FKITMCMXIX

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet kemijskog
inženjerstva i tehnologije

BILANCA TVARI I ENERGIJE

Prof. dr. sc. Bruno Zelić
E-adresa: bzelic@fkit.hr

Literatura uz kolegij

---

1. **M. Brezinščak: “Mjerenje i računanje u tehnici i znanosti”, Tehnička knjiga, Zagreb, 1966.**
2. **T. Cvitaš, N. Kallay: “Fizičke veličine i jedinice međunarodnog sustava”, Školska knjiga, Zagreb, 1981.**
3. **Z. Dugi, I. Lovreček: “Osnove kemijskog računanja”, Školska knjiga, Zagreb, 1973.**
4. **D. M. Himmelblau, “Basic Principles and Calculations in Chemical Engineering”, Prentice Hall, New Jersey, 1982.**
5. **R. M. Felder and R. W. Rousseau, “Elementary Principles of Chemical Processes”, J. Wiley, New York, 2000.**

OBAVIJESTI

---

1. Konzultacije

Konzultacije iz kolegija Bilanca tvari i energije održavat će se petkom od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ sati ili po dogovoru.

OBAVIJESTI

Predavanja i seminari

Srijeda 8⁰⁰ – 11⁰⁰ S-1.

Petak 8⁰⁰ – 10⁰⁰ S-1.

OBAVIJESTI

---

2. Nastava

Predavanja i seminari su obavezni. Uvjet pristupanja ispitu je prisustvovanje na minimalno 75 % svih nastavnih aktivnosti.

OBAVIJESTI

---

3. Načini provjere znanja

1. **Parcijalni kolokviji**
2. **Pismeni ispit**

4. Parcijalni kolokviji

Po svakom kolokviju je moguće ostvariti maksimalno 25 bodova. Tri kolokvija tijekom semestra po završetku obrade pojedine nastavne cjeline.

- 1. kolokvij – 1. travnja 2020.**
- 2. kolokvij – 6. svibnja 2020.**
- 3. kolokvij – 5. lipnja 2020.**

Kolokvij se ponavlja ako nitko od pristupnika u potpunosti ne riješi postavljeni problem.

Uvjet priznavanja rezultata ostvarenih na kolokviju je uredno prisustvovanje nastavi.

5. Dodatni bodovi

- 1. Uredno prisustvovanje nastavi boduje se s maksimalno 5 bodova (75 % - 0 bodova, 100 % 5 bodova)**
- 2. Iz domaćih zadaća moguće je prikupiti maksimalno 20 bodova (10 domaćih zadaća po 2 boda svaka)**

OBAVIJESTI

---

6. a) Ispitni kriterij – oslobađanje od ispita tijekom semestra

Ukupan broj bodova u semestru: 100

Maksimalno ostvareni broj bodova (najbolji student) = x ($x = 90$)

Minimalno ostvareni broj bodova = 0

Ostvareni broj bodova studenta = y ($y = 68$)

Normalizirani broj bodova studenta = $y/x \cdot 100$ ($68/90 \cdot 100 = 75$ – ocjena dobar)

***Bodovi**

60,00 – 69,99

70,00 – 79,99

80,00 – 89,99

90,00 –

Ocjena

dovoljan (2)

dobar (3)

vrlo dobar (4)

odličan (5)

***normalizirani bodovi**

OBAVIJESTI

---

6. b) Ispitni kriterij – pismeni i usmeni ispit

Pismeni ispit: 3 računska zadatka

Ukupan broj bodova na pismenom ispitu: 3

Usmeni ispit: popravljavanje ocjene pismenog ispita

Bodovi

1,80 – 2,09

2,10 – 2,39

2,40 – 2,69

2,70 – 3,00

Ocjena

dovoljan (2)

dobar (3)

vrlo dobar (4)

odličan (5)

7. Prijava ispita

**Ispit je potrebno prijaviti dva dana prije ispitnog roka.
Studenti ne mogu pristupiti polaganju ispita bez
zadovoljenih uvjeta.**

Cilj kolegija

Upoznati studente s primjenom načela održanja mase i energije na fizikalne, fizikalno-kemijske i biokemijske procese, te ih uvesti u inženjersku procesnu analizu i računanje stacionarnih i nestacionarnih procesa.

Usvajanje temeljnih znanja potrebnih za rješavanje praktičnih problema u analizi procesa primjenom inženjerske metodologije.

Procesno inženjerstvo

- Svrha inženjerske struke je prevođenje znanstvenih spoznaja u praktičnu primjenu.
- Područja procesnog inženjerstva su: istraživanje, razvoj, projektiranje, izvedba i praćenje rada procesa.
- Klasična uloga procesnog inženjera je da otkriće iz laboratorija prenese u industriju razvijajući komercijalni proces koji će stvoriti novac i neće zagađivati okoliš.

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

- **Bilanca**
- **Temeljna načela**
- **Fizičke veličine i jedinice**
- **Prikaz i analiza procesnih podataka**
- **Procesne varijable**
- **Proces**

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Bilanca

Bilanca je riječ koja dolazi iz talijanskog jezika u kojem bilancia (bilanča) znači vaga.

Primjena temeljnog načela o neuništivosti materije na procese se u inženjerstvu naziva "**BILANCA TVARI**",

a primjena temeljnog načela o neuništivosti energije "**BILANCA ENERGIJE**".

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Temeljna načela

➤ **Zakon o neuništivosti materije:**

"Pri svim kemijskim reakcijama ukupna masa reaktivnih komponenata ostaje nepromijenjena."

Antoine Laurent Lavoisier 1785., eksperimentalno potvrdili 1908. godine njemački fizikalni kemičar Hans Landolt i 1909. godine mađarski kemičar Roland Eötvös.

➤ **Zakon o neuništivosti energije :**

"Ukupna energija u nekom zatvorenom sustavu u kojem je onemogućena svaka izmjena energije s okolinom se ne mijenja".

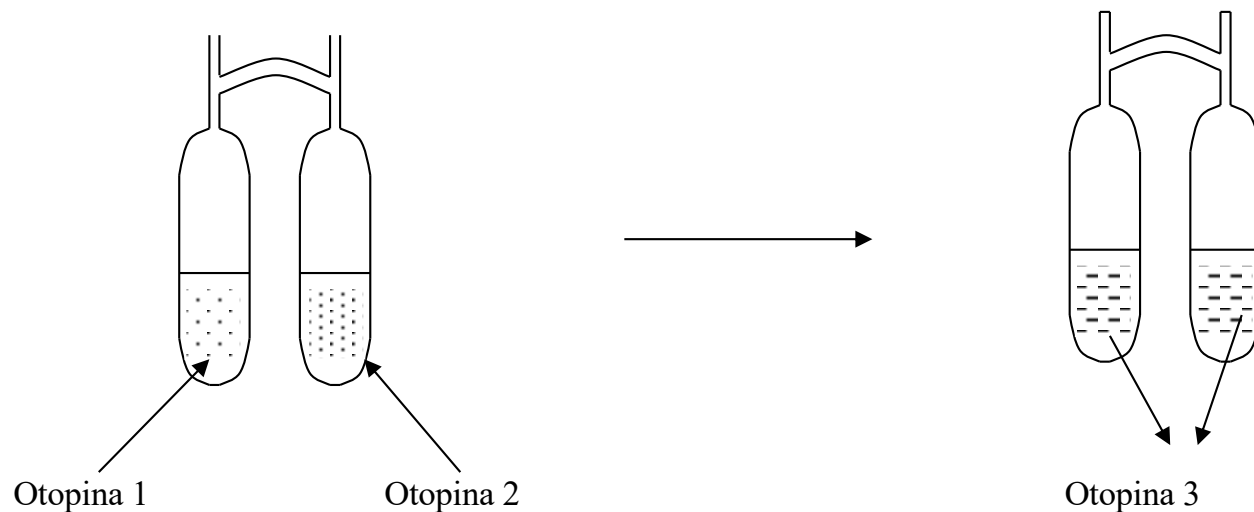
J. R. Mayer 1842.

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Temeljna načela

Landoltova posudica za dokazivanje zakona o održanju mase

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Fizičke veličine i jedinice

- Osobina, svojstva, atributi čovjekove predodžbe o prirodnim pojavama se nazivaju fizikalne veličine ili kraće *veličine*.
- Veličine su temeljni pojmovi mjerenja kao duljina - l , vrijeme - t , masa - m , temperatura - T , a jedinice su načini izražavanja veličina kao metar (m) za duljinu, sekunda (s) za vrijeme.
- Veličina uvijek ima brojčanu vrijednost koja se naziva mjerni broj i jedinicu kao primjerice kg, h, itd.

$$\text{veličina} = \text{mjerni broj} \cdot \text{jedinica}$$

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Fizičke veličine i jedinice

Metoda pridruženja jedinica mjernim brojčanim vrijednostima veličina ima slijedeće prednosti:

- smanjuje se mogućnost nehotezne zamjene mjernih brojčanih vrijednosti u bilo kojem djelu računanja
- skraćuje se računanje na jednostavan odnos koji postaje rješiv i običnim kalkulatorom
- skraćuje se posredno računanje i štedi vrijeme pri rješavanju problema
- omogućava se logičan pristup problemu koji je jednostavniji od pamćenja formula
- pokazuje se fizikalno značenje mjernog broja.

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Fizičke veličine i jedinice

Oznake veličina se pišu kurzivom (italicom), a oznake jedinica običnim slovom.

<u>Veličina</u>	<u>Oznaka</u>	<u>Jedinica</u>	<u>Oznaka</u>
Masa	<i>m</i>	kilogram	kg

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Fizičke veličine i jedinice

Zbrajati, oduzimati ili izjednačavati se mogu samo mjerni brojevi koji imaju iste jedinice!

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Fizičke veličine i jedinice

1960. godine je internacionalna konferencija za vaganje formulirala SI (System Internationale d'Unites) sustav metričkih jedinica, koji su kao univerzalni prihvatile mnoge države među kojima i Hrvatska.

Veličine se dijele na o s n o v n e (masa, duljina, vrijeme, temperatura, množina tvari) i i z v e d e n e (energija, sila, snaga, frekvencija, tlak itd.).

http://www3.pbf.hr/cabeq/news/NIST_Guide_SI.pdf

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Procesni parametri

Procesni parametri su veličine koje se ne mijenjaju tijekom provedbe procesa, a označavaju (karakteriziraju) proces.

Procesni parametri se procijanju na temelju mjernih podataka. Ne mjere se direktno (npr, konstanta brzine kemijske reakcije k , energija aktivacije E_a).

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Procesne varijable

... su veličine koje se mijenjaju i mjere tijekom provedbe procesa, a označavaju (karakteriziraju) proces.

- zavisne

- nezavisne

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Procesne varijable

MASA TVARI - m

VRIJEME - t

PROCESNE VARIJABLE, KOJE OZNAČAVAJU KEMIJSKI SASTAV TVARI :
množina tvari- n , molarni udio- x ili y , maseni udio- ω , volumni udio- φ i koncentracija- c, γ .

PROCESNE VARIJABLE KOJE SE IZVODE IZ MASE I VOLUMENA:
gustoća- ρ , relativna gustoća- d i specifični volumen- v .

PROCESNE VARIJABLE KOJE OZNAČAVAJU TOK TVARI:
maseni protok- q , volumni protok- q_v i molarni protok- q_m

PROCESNE VARIJABLE KOJE OZNAČAVAJU STANJE PROCESA:
temperatura – T i tlak - p

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Procesne varijable

TABLIČNI PRIKAZ SASTAVA TVARI

Komponenta	n (kmol) ili m (kg)	M (kg/mol)	%

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Procesne varijable

PLIN

Sastav plina se izražava volumnim postocima obzirom na suhu bazu kada nije uračunata vodena para i obzirom na mokru bazu kada je vodena para uračunata u sastav. Za idealni plin su volumeni postotci jednaki molarnim postotcima jer 1 kmol plina koji se ponaša kao idealni pri normalnim uvjetima ima volumen 22,4 m³, pa se sastav plina često izražava molarnim postotcima.

KAPLJEVINE I KRUTINE

Sastav kapljevina i krutina se obično izražava masenim postocima.

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Procesne varijable

U svakom kontinuiranom procesu se tvar (materijal) kreće od jedne do druge točke, često između procesnih jedinica. Brzina kojom se materijal prenosi uzduž procesne linije se naziva p r o t o k.

maseni (masa/vrijeme) q ,

$$q = \frac{m}{t} \left[\frac{\text{kg}}{\text{h}} \right]$$

volumni (volumen/vrijeme) q_v

$$q_v = \frac{V}{t} \left[\frac{\text{m}^3}{\text{h}} \right]$$

molarni (množina tvari/vrijeme) q_m . Molarni protok se označava i kao F_A kada se odnosi na reaktant na ulazu u reaktor

$$q_m = \frac{n}{t} \left[\frac{\text{kmol}}{\text{h}} \right]$$

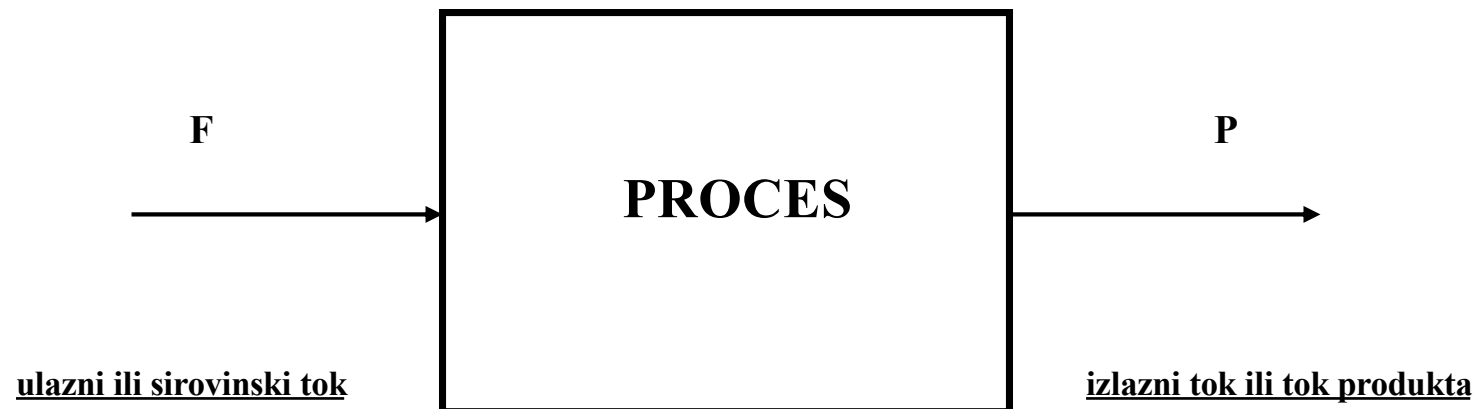
Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Proces

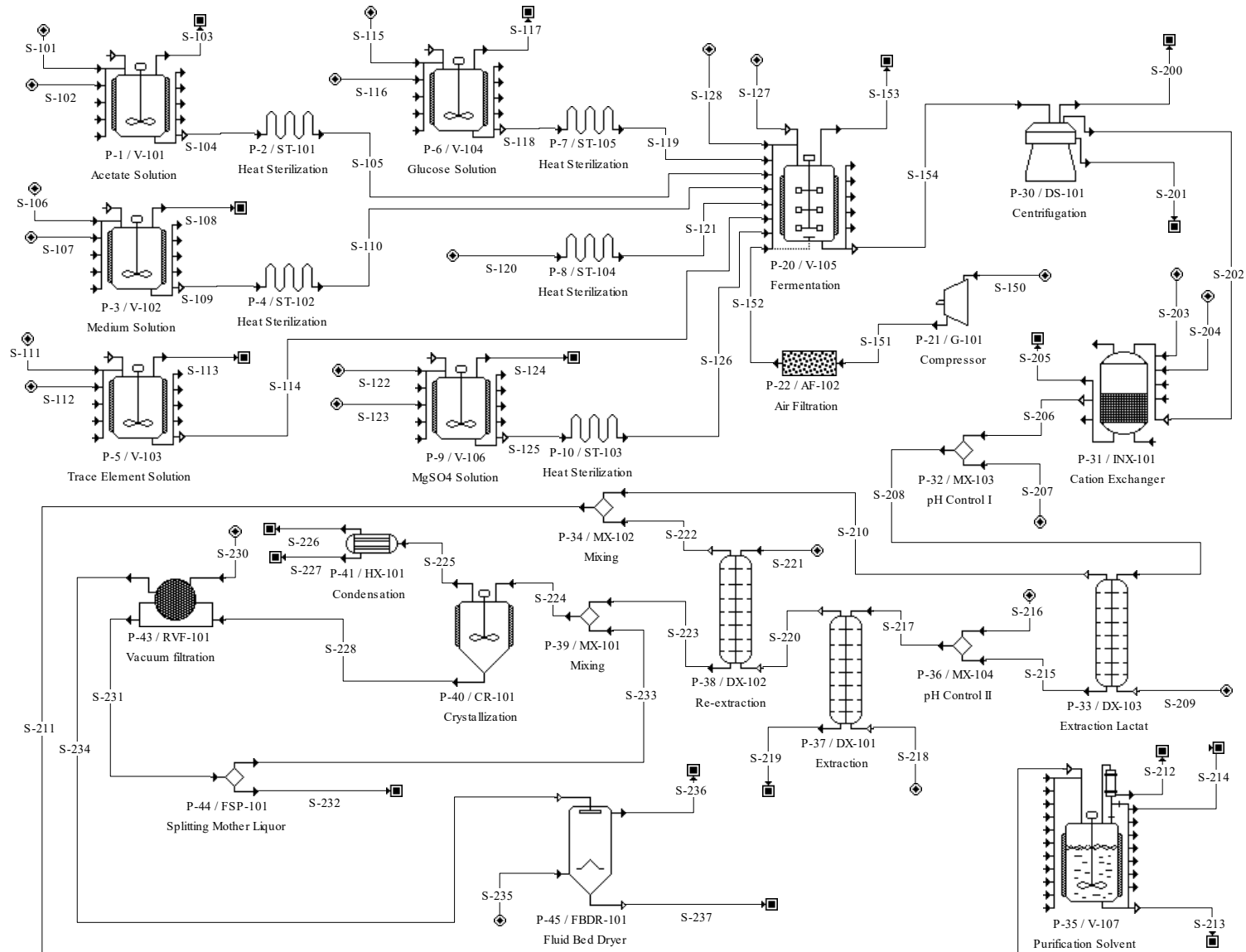
Proces je bilo koja operacija ili serija operacija u kojima dolazi do fizikalnih ili kemijskih promjena čiste tvari ili smjese tvari.

Proces se predočuje procesnom shemom!

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Proces

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Proces

PODJELA PROCESA

Fizikalni i kemijski procesi ovisno o tome da li se tvari mijenjaju samo fizičke značajke (agregatno stanje, faze, temperatura itd.) ili se tvar kvalitativno mijenja kemijskom reakcijom.

Stacionarni i nestacionarni procesi ovisno o vremenskim promjenama procesnih varijabli.

Kotlasti (diskontinuirani – “šaržni”) procesi, protočni (kontinuirani) procesi i polukotlasti (proces s dotokom, kontinuirani u nestacionarnom stanju) procesi ovisno o načinu rada.

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Proces

STACIONARAN PROCES

Proces je stacionaran ako se procesne varijable (koncentracija, protok, temperatura, tlak itd.) ne mijenjaju s vremenom.

NESTACIONARAN PROCES

Proces je nestacionaran ako je bilo koja procesna varijabla funkcija vremena, tj. ako se mijenja s vremenom.

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Proces

KOTLASTI – DISKONTINUIRANI PROCESI

Diskontinuirani proces koji se još naziva i šaržni proces je proces u kojemu se na početku procesa procesna jedinica napuni sirovinama, a nakon nekog vremena se iz nje prazne nastali produkti. Između vremena punjenja i pražnjenja u proces ne ulazi niti iz njega izlazi tvar odnosno materijal. Ovaj proces je po prirodi stvari nestacionaran. Kotlasti – diskontinuirani procesi se upotrebljavaju u industriji obično kada se treba proizvesti relativno mala količina produkata, a kontinuirani procesi su pogodni za velike proizvodne procese.

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Proces

PROTOČNI – KONTINUIRANI PROCESI

Kontinuirani proces je proces u kojemu nema punjenja procesne jedinice na početku i pražnjenja na kraju procesa već tijekom samog procesa protokom tvari materijal stalno ulazi i izlazi iz procesne jedinice. Ako je ulazni protok tvari jednak izlaznom onda je proces stacionaran u protivnom je nestacionaran i polukontinuiran. Kontinuirani procesi u industriji obično rade što je moguće bliže stacionarnim uvjetima. Nestacionarnost u radu se javlja pri startanju procesa ili kada se radni procesni uvjeti promijene.

Temeljni pojmovi u procesnom inženjerstvu

Proces

PROCESNA JEDINICA

Procesna jedinica je aparatura, uređaj ili dio postrojenja u kojemu se provodi jedna od operacija procesa.

Procesna jedinica može imati jedan ili više ulaznih i/ili izlaznih tokova.

1. Domaća zadaća

---

1. $14 \text{ ft/s} = ? \text{ m/h}$
2. $10 \text{ kg/L} = ? \text{ mg/mm}^3$
3. $14 \text{ kcal}/(\text{m}\cdot\text{min}\cdot^\circ\text{C}) = ? \text{ kW}/(\text{cm}\cdot\text{K})$
4. $23 \text{ lb/ft}^3 = \text{g/dm}^3$
5. Izračunajte volumen 11 nmol idealnog plina u km^3 koji se nalazi na temperaturi 300°F i tlaku 1,1 bar!